

PETONNET, Colette.

1979 *On est tous dans le brouillard. Ethnologie des banlieues.*
Paris. Éditions Galilée. 260 pàgs.

1982 *Espaces habités. Ethnologie des banlieues.*
Paris. Éditions Galilée. 186 pàgs.

Els dos llibres que comentem constitueixen un sol treball, malgrat la separació en el temps de llur publicació. Efectivament, *Espaces habités* és una versió ampliada d'un capítol de l'altra obra, del capítol que ofereix, potser, un interès intrínsec més gran. Ambdós llibres tenen un mateix subtítol, «Ethnologie des banlieues», que clarifica, de fet, llur contingut, ja que els títols (metafòric l'un, i molt general l'altre) no el permeten identificar d'un cop d'ull. Però cal especificar més encara: en el pensament de l'autora els llibres no es situen tant en el camp de l'Antropologia urbana com, més aviat, en el d'una Antropologia de les societats complexes; no tracta de fer un estudi *de* la ciutat, sinó un estudi *a* la ciutat, essent en aquest marc comprensiu ampli (estudi etnològic a la ciutat en el context d'una societat complexa) on cal situar la part que retalla l'autora: els barris on habita el subproletariat, que és l'objecte del seu interès i anàlisi.

Tota l'obra està presidida per un esperit d'explicar i reivindicar la lògica del sistema de valors i de les actituds que el subproletariat adopta. En tant que diferent hom generalment considera aquesta lògica «anormal» i, fins i tot, «antisocial»; per això el cos social s'esforça en amagar-la, però també en eliminar-la, aculturar-la i amotllar-la a les normes dominants, d'una forma suau o repressiva, mitjançant la intolerància de les seves manifestacions espontànies o per la via executiva dels organismes oficials (com és el cas de l'erradicació del barraquisme, per exemple).

On est tous dans le brouillard consta de tres grans parts, més una introducció i les conclusions. La primera part consisteix en la ubicació de la problemàtica que s'estudia, tot començant per explicar l'origen dels habitants dels suburbis, que en la seva major part són immigrants estrangers. L'autora estudia principalment els d'origen espanyol, portuguès i nordafricà, bo i analitzant les condicions de llur origen, la forma d'arribada i el tipus d'inserció en el teixit urbà. Precisament el capítol dedicat a aquesta última temàtica és l'objecte de la segona publicació, *Espaces habités*, on es comparen diferents condicions d'habitatge i llur incidència en l'aculturació i inserció social dels immigrants: els barris de barraques, els nuclis antics del centre de la ciutat,

els barris-dormitori amb blocs d'edificis de protecció oficial i les vivendes de caràcter definitiu. La segona part del llibre està dedicada a l'anàlisi d'alguns aspectes a través dels quals hom descobreix les normes de comportament i els sistemes de valors del subproletariat: els gestos, l'alimentació, el tractament de la mort, les normes higièniques, la vida sexual, la consideració i tractament de la malaltia, la valoració del treball, l'estalvi, les possessions materials, l'ús dels diners, etc. La tercera part, finalment, tracta dels aspectes més conflictius de la inserció dels immigrants a la societat nacional francesa, tot seleccionant tres temàtiques de característiques ben diferents, com són la residència a la «cité» (blocs construïts per a la gent pobre), la socialització infantil i els conflictes generacionals, i, per últim, les conductes autopunitives i destructives (alcoholisme, agressivitat, destrucció de béns, problemes psíquics, delinqüència, etc.).

Voldria destacar tot seguit alguns dels temes que hom pot trobar analitzats al llarg de les pàgines d'ambdues publicacions i que potser m'han interessat més pel fet de ser objecte de les meves preocupacions actuals.

Un d'aquests temes fa referència al parentiu. Entre els investigadors que estudien l'evolució del sistema familiar hi ha una certa tendència a considerar que els llaços de parentiu tendeixen a debilitar-se d'una forma progressiva, al temps que les unitats familiars es fan cada cop més reduïdes, de tipus nuclear. La família nuclear s'ha presentat, a més, com característica de la classe obrera, en contraposició a la família estesa, més freqüent entre la pagesia. Hom vincula aquest fet amb la lògica del sistema capitalista i amb la necessària mobilitat residencial del proletariat d'acord amb les demandes del mercat de treball. Però vet aquí que aquesta idea generalitzada no sembla tenir en compte la importància que el parentiu assoleix en certes condicions de la vida de la classe obrera. En el context de l'emigració els llaços de parentiu posseeixen una funció molt clara, en constituir un mecanisme de defensa per a l'individu que altrament es trobaria sol, aïllat i abandonat a les seves pròpies forces, en un medi per a ell desconegut i, per tant, potencialment hostil. L'autora explica molt bé aquest paper del parentiu en el cas dels immigrants espanyols i portuguesos, cap dels quals parteix del seu lloc d'origen sense tenir assegurada una protecció mínima a la seva arribada. La xarxa de relacions de parentiu, que pot ampliar-se fins a l'infinit, va imbricant diversos cercles fins al punt que resulta difícil reconstruir quina ha estat la primera persona en arribar. Els mateixos barris de barraques, a primera vista tan desolats, desprotegits i anàrquics, presenten una forta estructuració interna que es tradueix, fins i tot, en l'ocupació de l'espai: cada persona s'envolta dels seus parents que, al seu torn, criden als seus, tot formant una cadena en què cada individu serveix de garantia per al següent (1982: 50). La xarxa

de parentiu permet, doncs, formar nuclis solidaris més amplis que la família nuclear, no essent pas la procedència rural dels immigrants el que la determina, sinó, més aviat, les condicions desfavorables de l'entorn urbà. Aquestes xarxes possibiliten assolir d'una manera menys traumàtica el procés d'inserció econòmica, social o lingüística dels immigrants, i es reproduïen fins i tot quan canvien de residència; si es trenquen d'una manera forçada (com ha succeït en alguns casos amb l'eliminació del barraquisme) es produeixen veritables desestructuracions en la vida de relació del individu i s'accentuen els problemes d'inseguretat, provisionalitat i aïllament.

Un altre aspecte que cal considerar és la conservació per part dels immigrants de certs costums característics del seu lloc d'origen. Els rituals funeraris, el tractament de la malaltia, l'ús de la pròpia llengua i els hàbits alimentaris són alguns dels costums que més persisteixen en el temps. Acompleixen també una funció de protecció per a l'individu, ja que marquen clarament les fronteres del propi grup, la qual cosa reforça la seva solidaritat interna. Aquesta salvaguarda de la distintivitat, sempre matisada per la incorporació progressiva de nous costums, constitueix una mena de pont entre els dos móns diferents que els immigrants han de reconciliar i que acabarà per instaurar la major part dels hàbits i sistemes de valors francesos, cosa que cristallitza de manera clara entre els membres de la segona generació. El component edat és, doncs, molt important per a explicar la forma que adopta el procés d'aculturació. Però parlàvem més amunt de la solidaritat de grup basada en la diferenciació respecte a altres. I allà on hi ha diferenciació es probable que s'estableixi una jerarquia, com així succeeix entre diversos grups ètnics: els italians s'han integrat ja en les capes mitges i vénen seguits pels espanyols, després pels portuguesos i, finalment, per tots els nord-africans, entre els quals els argelins ocupen l'última posició. Aquesta jerarquia sembla tenir correspondència amb l'antiguetat d'arribada, de manera que cada nova capa es situa per sota de les demés. L'autora analitza aquest aspecte a partir del sistema de representacions que els mateixos individus se'n fan, mentre queda molt poc explicada, al nostre entendre, la lògica derivada de l'estructura social i que possibilita l'existència d'aquest sistema de representacions. D'aquesta forma sembla que la jerarquia sigui una mena de necessitat, un sacrifici inevitable per al manteniment de l'ordre i la cohesió (1979: 253). La jerarquia interètnica, en concret, és interpretada com allò que permet alliberar un potencial agressiu que, en descarregar-se cap a un altre grup, contribueix a reforçar la solidaritat i la cohesió del propi (1982: 49-50). L'explicació sembla, doncs, en aquest punt, marcadament funcionalista, cosa que contrasta amb el to crític de tot el treball respecte a les actuacions de l'administració i la «culture savante». La raó d'aquesta

aparent contradicció és que, com dèiem ara mateix, l'autora presenta la perspectiva èmica del problema, la visió dels mateixos actors socials, que, com és lògic, encaixa amb una realitat social basada en la jerarquització de funcions i en la forta divisió social interna, que es fa molt més perceptible quan les línies demarcadores coincideixen amb les diferències ètniques.

L'últim aspecte que volíem destacar fa referència als diferents tipus d'habitatge dels treballadors i la seva correlació amb la inserció en la societat francesa. Aquesta temàtica constitueix el contingut d'*Espaces habités*. Les famílies immigrades, en arribar a una ciutat com París o com Marsella, poden passar a residir en cases velles del casc antic, o bé, més probablement, en barraques de la zona perifèrica. El lloc, ens diu l'autora, mai no és triat a l'atzar: ha d'oferir certes condicions de seguretat i certitud, i quan les limitacions pressupostàries són grans és el factor humà el que assegura aquestes condicions, i per aquest motiu les xarxes de parentiu esdevenen tan importants. El casc antic de la ciutat acostuma a caracteritzar-se per la gran mobilitat dels seus residents, que abandonen les seves cases, al mateix temps que nous vinguts les van ocupant. Les cases, adaptades i reformades segons les necessitats dels seus habitants, ofereixen intimitat, però també la possibilitat de comunicació i intercanvi entre veïns, que troben en el replà de l'escala, en les botigues, o en certs enclaus del barri, un lloc per aturar-se, per xerrar i per anar assolint una coneixença del barri i de llurs residents. Els barris de barraques, per la seva banda, sorgeixen a partir de la iniciativa d'uns primers ocupants i amb el consentiment tàcit de la societat mateixa. Com assenyalàvem més amunt una forta organització interna els caracteritza, al mateix temps que el segell que hi imprimeixen els seus ocupants dóna a cadascun d'ells un particularisme molt ben definit.

L'autora insisteix en què els barris de barraques no són de cap manera espais segregats, ni impedeixen tampoc l'adaptació de llurs habitants a la societat francesa. Ben al contrari, representen un pas transitori entre dos móns, que evita la deculturació brutal i traumàtica i afavoreix, en canvi, l'adaptació lenta als nous costums i normes socials amb què es troben els immigrants. Arriba un moment en què l'individu que hi viu deixa de considerar-lo quecolm segur i protector, i «quan no es necessita, esdevé frustrant, impedeix la llibertat i això fa nèixer el desig d'alliberar-se'n, desig que condueix a fondre's en la societat més àmplia que envolta el nucli» (1982: 75). El problema sorgeix quan aquest procés de «lenta però lliure aculturació» resulta interromput i mutilat de sobte. L'autora valora negativament, doncs, la política d'erradicació del barraquisme que s'ha seguit a França (i també la de cases velles declarades insalubres), perquè ha suposat la separació forçada de les persones vinculades per llaços de parentiu o de veïnatge, tot fent

perdre a l'individu els seus punts de referència, abans de tenir-ne uns altres consolidats. En els nous blocs, on la vivenda ha estat assignada per l'administració, es fa impossible reconstruir el delicat equilibri relacional que s'havia establert, la qual cosa fa sorgir problemes d'inseguretat, comunicació i desadaptació.

Tots aquests habitatges tenen com a característica comú la de la provisionalitat. Aquells que cerquen una residència definitiva ja han donat un tomb decissiu a la seva trajectòria vital, ja que renuncien al retorn al seu país d'origen i opten per l'establiment a França, cosa que esdevé més palesa en els casos dels qui amb una gran dosi d'esforç i sacrifici personal es construeixen un casa en la perifèria, i que l'autora estudia també, tot reseguint els antics habitants de les barraques. En qualsevol cas, el sentiment de provisionalitat està sempre present en la major part d'inmigrats, recolzat en la por als canvis de la política francesa respecte als treballadors estrangers.

Molts més temes interessants deixem per comentar. En tot cas, recomanem descobrir-los a través de la lectura directa, que és tant o més suggerent pel fet d'abordar una temàtica ben actual i, a l'hora, ben poc estudiada pels antropòlegs catalans.

Dolors Comas d'Argemir
Dpt. Antropologia Cultural de Tarragona
Institut Català d'Antropologia